

ТЕМА 10. РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ В АНГЛІЇ

1. Суспільний і державний лад Англії періоду ранньофеодальної монархії (9 – 11 ст.)
2. Суспільний і державний лад Англії періоду сеньйоральної монархії (11-13 ст.)
3. Суспільний і державний лад Англії періоду станово-представницької монархії (13-15 ст.)
4. Суспільний і державний лад Англії періоду абсолютної монархії (15-17 ст.)
5. Революція 17 ст. і зміни в державному ладі Англії
6. Державний лад Англії Нового часу (17-19 ст.)
7. Загальна характеристика державного ладу Англії в пер. пол. 20 ст.

1. Суспільний і державний лад Англії періоду ранньофеодальної монархії (9 – 11 ст.)

Становлення феодальної держави в Англії пов'язано з багато чисельним завоюванням Британських островів племенами германського і скандинавського походження.

У якості головних етапів розвитку англійської феодальної держави можна виділити такі періоди:

- 9-11 ст. – період англосаксонської ранньофеодальної монархії;
- 11-12 ст. – період централізованої сеньйоральної монархії і період громадянських війн за обмеження королівської влади;
- друг. пол. 13-15 ст. - період станово-представницької монархії;
- кон. 15- сер. 18 ст. – період абсолютної монархії.

Формування феодального суспільства у германських племен в Британії проходило уповільненими темпами, що було пов'язано з консервацією

племінних звичаїв англо-саксів на острові та стійким впливом скандинавських традицій.

У 6 – 8 ст. серед населення виділяються наступні соціальні групи:

- король;
- священники;
- ерли – родоплемінна знать;
- керли – особисто вільні общинники;
- лети – напіввільні люди;
- раби-слуги, які використовувались в домашньому господарстві;

У 8 столітті поширеною була практика згідно з якою кожна людина повинна була шукати собі глафорда (покровителя). При цьому така особа ставала особисто залежною, оскільки не мала право вільно залишати свого покровителя.

Особливою соціальною групою слід вважати танів, дружинників короля. До складу цієї категорії входили як ерли, так і керли, які несли військову службу у короля. Єдиним критерієм належності до цієї групи була наявність земельної ділянки відповідного розміру.

Таким чином в англійському суспільстві цього періоду не було чітко обмежених соціальних груп, з замкнутим доступом до них. Це в першу чергу проявлялося у можливості отримати звання тана як нащадку родоплемінної знаті так і селянину.

На протязі 10 ст. відбувається поступове формування системи панування і підпорядкування заснованої на наявності земельної власності та особистому статусі особи. В 11 ст. були визначені основні обов'язки як танів, так і залежного селянства.

Тани володіли пожалуваною від короля земельною власністю і були зобов'язані нести військову службу, приймати участь у побудові укріплень та мостів. Поступово тани утворюють військовий стан.

Із збіднілих керлів утворюються багато чисельні категорії залежного селянства з фіксованими обов'язками або без таких.

Значне розповсюдження було також у рабської праці завойованого населення.

Англійська церква на чолі з архієпископом Кентерберійським була більш автономна від Папського престолу, ніж церква на континенті. Це спричинило укріплення її позицій в середині держави. Церква стала одним з наймогутніших землевласників в Англії.

Державний лад.

Главою держави в Англії вважався Король. Однак, не дивлячись на укріплення і зміцнення королівської влади в цей період, зберігається відношення до короля як до воєнного вождя країни. Мілітаристський підхід до оцінки статусу короля пояснюється завойовницьким характером племен-англосаксів, важливістю військової сили в суспільстві, а також, не в останню чергу, пережитками принципу військової демократії, згідно з яким короля на посаду обирали. Поступово монарх закріплює за собою право верховної власності на землю, монопольне право на карбування грошей, виключне право збирати мито, право збирати натуральні платежі зі всього населення, право вимагати військової служби з боку вільних.

Вищим державним органом у англо - саксонську епоху був вітанагемот (рада мудрих). До складу цього зібрання входив король, вище духовенство, світська знать, в тому числі т.з. королівські тани. Окрім цього на засідання цього органу запрошувалися королі Шотландії та Уельсу та виборні особи депутати міста Лондона. Основною функцією Ради було обрання нового короля та вирішення стратегічних питань стосовно управління королівством. Усі найважливіші справи королівства вирішувалися „з поради та згоди” цього зібрання. До компетенції Ради входило також здійснення вищого суду.

Основним центральним органом управління державою був королівський двір. Поступово у державі складається двірцево-вотчинна система

управління, за якої найбільш наближені слуги короля стають одночасно і найвищими посадовими особами при дворі.

Разом з тим в королівстві спостерігалися тенденції, згідно з якими крупним землевласникам, які отримали своє володіння від короля, поступово передаються права і повноваження королівської влади. Так їм надається право здійснення суду, отримувати платежі та штрафи, збирати ополчення та керувати ним. Як правило найбільш могутні тани призначалися і королівськими чиновниками у відповідному територіальному окрузі.

Місцеве управління в Англії в значній мірі базувалось на принципах самоврядування стосовно нижчих ланок та комбінації принципів управління та самоврядування стосовно вищих ланок.

Країна була розділена на 32 графства, на чолі яких стояв призначений королем, за згодою Ради, елдормен. Основною функцією елдормена було організація ополчення та військової справи на території графства. Він також керував зібранням графства. Поступово, роль керівника графства переходить до призначеного особисто королем чиновника – герефа. Основною функцією цього чиновника було управління ввіреним йому округом у військовій і цивільній сфері. Окрім військових функцій він також здійснює поліцейські, судові та фіскальні повноваження. На рівні графства також діяв представницький орган самоврядування – Зібрання, яке очолювалося елдорменом і збиралося двічі на рік для вирішення найбільш важливих питань. До компетенції ради також належало судочинство в певних категоріях цивільних і кримінальних справ.

Територія графства поділялася на сотні, яка управлялася сотником, а згодом представником короля – герефою сотні. На рівні сотні також діяли зібрання, які розглядали усі місцеві справи, а також розгляд деяких судових справ.

Найнижчою ланкою територіального устрою був десяток, який очолювався десятником, основним завданням якого було контроль за сплатою податків.

2. Суспільний і державний лад Англії періоду сеньйоральної монархії (11-13 ст.)

В 1066 році Англія, за сприяння короля Франції та Риму, була захоплена герцогом Нормандським Вільгельмом. Нормандське завоювання здійснило великий вплив на подальший розвиток Англії, зробило цю країну більш інтегрованою у загально європейський простір. Однак рисою, яка відрізняла еволюцію англійської держави, від решти європейських держав була рання централізація, відсутність феодальної роздробленості і швидкий розвиток публічних начал королівської влади.

Основні соціальні групи:

- феодалі;
- духовенство;
- міські жителі;
- особисто вільні селяни (сокмени)
- особисто залежні селяни віллани;

Основою феодальної власності в цей період став манор – сукупність земельних володінь окремого феодала. Разом з тим в цей самий період відбувається укрупнення королівських землеволодінь, до яких окрім великої кількості земельних наділів також належали майже усі лісні угіддя. Із завоювання нормандцями Англії, велика частина земель англосаксонської знаті була конфіскована. Більшість конфіскованих земель перетворилися на власність короля. Король оголосив себе власником усіх земель і вимагав від усіх феодалів принесення присяги на вірність. Принесення присяги перетворювало феодалів, в незалежності від відносин сюзеренітету-васалітету, у безпосередніх васалів короля. Таким чином, основний принцип, який панував в середині класу феодалів : „васал мого васала – мій васал”. Це було найбільш відмінною рисою англійського феодалізму по відношенню до французького та континентального в цілому.

У відповідності з проведеним в 1086 році переписом населення і майна, можна констатувати, що встановлення феодальних відносин в Англії відбулося.

Більша частина вільних селян була закріпачена і виступала у якості особисто невольних, спадкових держателів землі від лорда. Таких селян називали вілланами.

Однак у Східній Англії та деяких інших місцевостях збереглися категорії вільного селянства та близьких до них за статусом сокменів, на яких розповсюджувалася лише судова влада сеньйора.

Державний лад.

В 12 столітті, при підтримці всіх соціальних груп, королівська влада підсилювалася. Основним органом центральної влади була Королівська Курія, структурно поділялася на Велику Раду і Малу Курію. Велика Рада скликала тричі на рік, у складі принців, найвищих посадових осіб короля та представників світської і духовної знаті. В компетенцію Ради входило надання порад королю з усіх питань, які були винесені на її розгляд, слухання проєктів рішень та законодавчих актів короля. Рішення ради носили дорадчий характер. Однак король був зацікавлений у її функціонуванні як органу вищих феодалів, який підтримує його рішення, а отже і підсилює їх легітиміацію.

Мала Курія була фактичним колегіальним виконавчим органом влади. До її компетенції належало здійснення вищої судово-адміністративної та фінансової влади. До складу Курії належали вищий юстицінарій, лорд-канцлер, лорд-казначей, камергер, стюард палацу, хранитель особистої печатки короля, а також спеціально запрошені прелати і барони. Мала Курія в свою чергу розпадалася на власне курію, яка відала адміністративно-судовими питаннями та рахункову палату, яка займалася фінансовими проблемами. Засідання Малої Курії і Великої Ради очолювалися королем, а за його відсутності – великим юстицінарієм.

Основними посадовими особами центрального апарату були:

- конетабль – головний королівський військовий головнокомандувач;
- канцлер – завідуючий канцелярією і державний секретар;
- казначей – керівник фінансового управління;

- маршал – один з головних посадових осіб казначейства та судових засідань курії.

Реформи Генріха II.

Реформами Генріха II називають комплекс заходів по зміні державного апарату управління, який відбувся у другій половині 12 ст. за царювання зазначеного монарха.

Суть реформ:

- Надано більш чітку структуру королівській юстиції (удосконалено форми процесу, утворення системи роз'їзних суддів та постійно діючих центральних судів).
- Реформовано армію на основі поєднання принципів системи ополчення та найманих військ;
- встановлено нові види, форми оподаткування населення;

Внаслідок реформ велика категорія справ передавалася у відання королівських судів. Цікавим є також той факт, що деякі категорії справ зацікавлена сторона могла перенести із місцевого суду до королівського суду, який вважався більш професійним, за визначену плату.

Встановилася наступна судова система. Постійно діючим королівським судовим органом ставала Королівська Курія, яка засідала у кількості п'яти суддів – двох цивільних і двох священників. Королівська Курія розглядала касаційні скарги на рішення інших судів, а також деякі категорії позовів про власність. Під її юрисдикцією також знаходилися всі королівські васали. На початку 13 ст. Королівська Курія розділилася на Суд королівської лавиці, який розглядав кримінальні справи та скарги на рішення інших судів та Суд загального розгляду, який розглядав справи загального характеру.

У другій половині 12 століття оформився інститут роз'їзних суддів, які щорічно виїжджали до судових округів для того, щоб розглядати позови, пов'язані з інтересами короля. Крім того, вони здійснювали ревізію місцевого управління.

Наступним шляхом у розвитку королівської юрисдикції було введення посади присяжних обвинувачів, які призначалися у сотнях з місцевого населення і були зобов'язані надавати інформацію королівським чиновникам про місце знаходження та причетність до вчинення злочину окремих осіб.

Місцеве управління і самоврядування. Після нормандського завоювання Англії ці ланки державного механізму майже не зазнали суттєвих змін. Було збережено поділ країни на графства і сотні. Представниками королівської адміністрації у графствах стали шерифи, а у сотнях бейлифи. Шерифу належала вища військова, фінансова та поліцейська влада на території графства. Він також був головним виконавцем наказів королівської канцелярії.

Свої адміністративно-судові функції шерифи здійснювали у тісній взаємодії з зібраннями графств і сотен, які скликалися на їх вимогу і в яких вони головували. Зібрання збереглися і в цей період розвитку Англії, однак їх роль поступово падала і вони втрачали свою самостійність, перетворюючись на інструмент центральної влади.

3. Суспільний і державний лад Англії періоду станово-представницької монархії (13-15 ст.)

Суспільний і державний лад цього періоду нерозривно пов'язаний з боротьбою станів з королівською владою, утворенням парламенту та поступовим реформуванням вищих виконавчих судових органів та місцевого самоврядування і управління.

Суспільна структура цього періоду залишилась майже незмінною. Особливістю суспільної структури цього періоду є виникнення нового дворянства (джентрі) – особливої суспільної групи феодалних власників, які отримали дворянський титул, але займалися торговими і промисловими справами, як буржуазія.

Поступове укріплення королівської влади викликало невдоволення з боку баронів, рицарства, міського патриціату та заможного селянства і спричинило боротьбу між ними та короною. Важливою подією цієї боротьби

було прийняття королем Іоанном Безземельним у 1215 році Великої Хартії Вільностей, якою вищі феодали намагалися збалансувати розподіл влади між ними та королівською владою. Центральне місце в Хартії належить статтям, які виражають інтереси баронів. Баронські феодалні маєтки оголошувалися вільно успадкованими володіннями. Король не мав права вимагати більших виплат за вступ у володіння спадкоємця, ніж тих, які були зазначені у договорі платежу. Суттєво обмежувалися випадки, коли васали були зобов'язані здійснювати подарунки на користь короля.

Разом з тим Хартія захищала інтереси і інших учасників анти королівських виступів. Так, підтверджувалися існуючі раніше привілеї церкви і духовенства, по відношенню до рицарів встановлювалося правило не брати додаткових зборів без їх згоди, підтверджувався вільний статус міста Лондона та деяких інших міст, оголошувалося про вільну торгівлю та дано обіцянку не розорювати селян непомірними поборами тощо.

Деякі положення Хартії відіграли виключно важливу роль у політичній еволюції країни. Так, в статті 12 було встановлено, що використання грошей, які феодали сплачували на утримання найманого війська, здійснюється радою королівства. Також було наведено перелік осіб, які входять до цієї ради: архієпископи, єпископи, абати, графи, барони та інші безпосередні васали короля. Утворення цієї ради дослідники вважають прототипом Палати Лордів, який діє по сьогодні.

Окрім цього Хартія містила правові норми, щодо кримінального судочинства, які торкалися неможливості затримання, арешту, чи позбавлення власності вільної особи (феодала) інакше, як за вмотивованим рішенням суду. В такому розрізі цей основоположний принцип був викладений вперше.

В цілому Велика Хартія Вільностей внесла значний вклад у розбудову правової системи багатьох країн.

Наступним етапом боротьби між короною і станами був період сер. 13 ст. (50-60 роки). Приводом до загострення боротьби було скликання королем Великої Ради в 1258 р., на якій він поставив вимогу зібрати третину доходів

кожного до казни. Невдоволенні такою вимогою представники вищого дворянства зібралися в місті Оксфорд і прийняли петицію, згідно з якою влада в королівстві мала перейти до рук 15 наймогутніших баронів, які мали контролювати дії короля, звільняти та призначати на посади тощо. Тричі на рік мав скликатися парламент, до компетенції якого мало бути віднесено вирішення усіх найважливіших питань. До складу парламенту окрім 15 вищезгаданих баронів мали належати ще 12 обраних баронів від усього стану феодалів. Таким чином, було проігноровано рицарство, міщани і селяни. Невдоволенні таким рішенням баронів, останні зібралися у Вестмінстері і прийняли власну петицію, яка встановлювала гарантії мілким васалам і передбачала деякі поліпшення діяльності органів місцевих органів влади, самоврядування і судочинства в цілому.

Режим баронської олігархії спричинив в країні анархію, і між королем і вищими феодалами розгорнулася війна, яка на першому етапі закінчилася перемогою феодалів. В результаті перемоги, в 1265 році було скликано перший в історії Англії Парламент, який представляв практично усю країну. В парламенті засідали по два рицарі від кожного графства і по два представника від кожного міста.

З часом війська короля перемогли повсталих феодалів, однак він вимушений був піти на поступки, оскільки виникала небезпека повернення анархії і безконтрольності ситуації з боку монарха. В 1295 році було скликано т. з. „примірний парламент”. До його складу увійшли вище духовенство і барони, які були запрошені особисто королем, а також по два рицарі від кожного графства та по два міщанина від кожного міста, яке отримало на це спеціальний дозвіл. Таким чином, в парламенті були представлені майже всі верстви населення, включаючи духовенство, окрім селян.

Із середини 14 ст. парламент почав поділятися на дві палати: верхню – палату лордів, у якій засідали вище духовенство і феодала, та нижню – палату общин, у роботі якої приймали участь рицарі та міщани. Тісний союз між цими

двома станами забезпечив палаті общин більший політичний вплив, ніж у інших станах представницьких установ Європи.

Починаючи з 15 ст., палата лордів формувалася переважно зі спадкових перів, а палата общин – із представників мілкового дворянства і міського патриціату. Духовенство не було виділено у окремий стан, і його представники приймали участь в палаті лордів.

Основною функцією парламенту, яка обумовлювала його міцність і важливе значення у політичному житті країни, було прийняття постанов про оподаткування населення новими податками. Поступово встановився порядок, згідно з яким прийняття фінансових постанов про оподаткування спочатку розглядалося палатою общин, а потім затверджувалося палатою лордів.

Функції парламенту поступово розширювалися. В 14-15 ст. дістала оформлення законодавча ініціатива парламенту. Від нижньої палати королю подавалася петиція, в якій ставилося питання про видання законів у бажаному для парламенту смислі. Пізніше такі пропозиції оформлювалися у законопроект, приймалися обома палатами і передавалися королеві для затвердження. Після затвердження законопроект ставав статутом (законом) і не міг бути змінений інакше, як за згодою обох палат.

Парламент також втручався у сферу зовнішньої політики: його згода була потрібна при оголошенні війни і укладанні миру.

Поступово парламент також встановлює контроль за органами державної влади. Контроль здійснювався за допомогою процедури імпічменту, суть якої полягала у тому, що палата общин могла порушити обвинувачення проти радників, міністрів короля. Обвинувачення розглядалося палатою лордів як найвищою судовою інстанцією. З цього періоду часу почалося також оформлення палати лордів як найвищої судової інстанції в країні, яка окрім іншого розглядає справи за участі вищих посадових осіб держави. Така практика застосовується по сьогодні і не лише палатою лордів у Великобританії, але й багатьма верхніми палатами в інших країнах.

Англійський парламент досяг значних успіхів і став найбільш активним серед станово-представницьких органів європейських країн. Англійський парламентаризм здійснив виключно важливий вплив на формування парламентських інститутів у багатьох країнах світу.

На протязі 13 ст. проходить також розвиток нового органу виконавчої влади – Королівської ради, яка складалася з найбільш близьких до короля радників, в руках яких концентрувалася вища виконавча і судова влада. До складу ради як правило входили канцлер, казначей, судді, а також деякі інші вищі чиновники. Велика рада втратила своє значення, оскільки її функції перейшли до парламенту.

Судочинство в цьому періоді зазнало свого подальшого розвитку: було утворено велику кількість спеціалізованих органів та реформовано структуру та компетенцію існуючих на той час судів.

Повністю оформилися наступні судові установи:

- Суд королівської лавиці – був вищою апеляційною і наглядовою інстанцією щодо усіх нижче стоячих судових установ. З часом перетворився на спеціалізований апеляційний суд з кримінальних справ.
- Суд загального процесу (загальна лавиця) - розглядав більшість приватних цивільних позовів і став основою ланкою загального права.
- Суд казначейства – здійснював розгляд фінансових спорів.
- Суд лорда-канцлера – здійснював розгляд спеціальних категорій справ по „праву справедливості”. Його практика мала велике значення для становлення прецедентної справи, оскільки він створював нові форми процесу і норми матеріального права.

Була значно змінена система роз’їздних судів в якій були утворені спеціальні комісії по розгляду окремих категорій справ. Виросла роль Великих журі, як органів віддання до суду та Малих журі як органів винесення вердикту „винен-не винен”.

Стосовно системи місцевого управління і самоврядування слід відмітити поступове скорочення влади шерифів і бейлівів, а також введення

нових виборних посад на рівні графства - коронера, який займався досудовим розглядом справ про насильницьку смерть та констебля, в компетенцію якого входило здійснення поліцейських функцій. З втратою судових функцій Зібрань графств і сотень їх роль у місцевому політичному житті значно впала. На містах почали діяти мирові судді, які виконували функції по підтримці громадського порядку, деякі судові функції та здійснювали контроль за не порушенням порядку управління.

4. Суспільний і державний лад Англії періоду абсолютної монархії (15-17 ст.)

Становлення абсолютизму в Англії нерозривно пов'язано з династією Тюдорів, (основними представниками якої були Генріх VII, Генріх VIII, та Єлизавета I) та династією Стюартів (Яків I, Карл I).

Соціальна структура суспільства в цей період залишалася майже незмінною. Основною опорою короля в абсолютизації його влади виступили джентрі. Найважливішим явищем у суспільному ладі слід визнати „огороджування”, суть якого полягала звільненні феодалами своїх земель для випасу овець і вигнанням з неї залежних селян. Огороджування було пов'язано з надзвичайною прибутковістю виробництва вовни. Наслідком цього процесу стало погіршення соціальної ситуації в країні, що дістало свій прояв у перетворенні великої кількості селян у безземельних жебраків, їх міграцією до великих міст і, в свою чергу, зростанням кількості жителів останніх із числа незабезпечених осіб.

Основні етапи абсолютизації:

1) Правління Генріха VII (1457-1509) – Розпочав процеси абсолютизації перший представник династії Тюдорів – Генріх VII, який вступивши на престол після затяжної громадянської війни Червоної і Білої Розги, приборкав баронські виступи, припинив заколоти феодалів, розширив королівську юрисдикцію і укріпив королівську адміністрацію.

2) Правління Генріх VIII (1491-1547), який, продовжуючи політику свого батька, переміг у боротьбі не лише з магнатами, але й з парламентом. Він значно звужив юрисдикцію парламенту і добився урівняння по юридичній силі статутів парламенту і указів короля. В 1534 році за його ініціативи парламент оголосив про відокремлення англійської церкви від Риму і утворення окремої англіканської церкви на чолі з королем.

3) Правління Єлизавети I (1533-1603) – на цей час прийшовся розквіт абсолютизму: остаточно укріпилася англіканська церква, королева визнана її главою. Країна перетворилася у потужну морську державу, було створено перші колонії у Північній Америці, була здобута важлива перемога над Іспанією на морі, яка дозволила Англії з часом перетворитися у домінуючу морську та колоніальну імперію. В цей період створилася Ост-Індська торгова компанія, спостерігався зріст культури і економіки тощо. Однак в цей період виникло таке суспільне явище як „огороджування” зі всіма його негативними наслідками.

4) Правління династії Стюартів (1566-1649) – остаточне позбавлення парламенту його важливих функцій, в тому числі введення прямого оподаткування населення, обминаючи парламент. Роки занепаду парламенту супроводжувалися створенням нових органів державної влади, які сприяли укріпленню королівської влади.

Державний лад.

Король залишався главою держави і прямо або опосередковано концентрував у своїх руках усю повноту законодавчої, виконавчої і судової влади.

Вищим органом управління періоду абсолютизму була Таємна рада, до складу якої входили представники як феодалної верхівки, так і джентрі та буржуазії. Таємна рада володіла достатньою високим рівнем компетенції: вона управляла заморськими колоніями, регулювала зовнішню торгівлю, за її участі видавалися акти короля, вона розглядала деякі категорії в якості суду першої інстанції та в апеляційному порядку майже всі справи.

Серед новостворених установ слід виділити Зіркову палату, яка була відділенням Таємної ради. Зіркова палата, створена для боротьби з противниками королівської влади, являла собою фактично політичний трибунал. Процес носив інквізиційний характер, допускалося застосування тортур. Зіркова палата здійснювала також цензуру друкованих видань.

Висока комісія – була органом керівництва англіканською церквою.

Парламент залишаючись центральним органом влади майже втратив більшу частину своїх владних повноважень.

Була утворена посада королівського секретаря, яка отримує велике значення в 16 ст. Призначалися два секретарі, які займалися найбільш важливими державними справами.

В період абсолютизму була розширена королівська юрисдикція. Суд королівської лавиці, Суд загального розгляду та Суд канцлера були найвищими судовими інстанціями.

Місцеве самоуправління зберігалось практично в тому виді, в якому воно існувало раніше. Нововведенням було створено посаду лорда-лейтинанта у графствах, який очолював системи мирових суддів і поліції.

5. Революція 17 ст. і зміни в державному ладі Англії

Основною передумовою виникнення революції слід вважати протистояння між абсолютизмом та буржуазією (в т.ч. „новим дворянством”), які виникли внаслідок економічних факторів. Корона повністю узурпувала владу в країні, відсунувши представників буржуазії від реального впливу на вироблення державної політики, і стала гальмом у подальшому розвитку капіталістичних відносин. В суспільстві сформувалися три основні течії, кожна з яких пропонувала свою модель розвитку суспільства. Пресвітеріанство, яке об'єднувало крупну буржуазію та земельну аристократію, проповідувало ідею конституційної монархії. Індепендентство, яке спиралось на середню буржуазію, погоджувалося з ідеєю конституційної монархії, однак пропонували визнати деякі права за вільними людьми (свобода совісті, слова тощо) та

збільшити представництво середньої буржуазії в палаті общин. Левелери об'єднували ремісників, вільних селян, які вимагали встановлення республіки.

Протистояння між двома основними силами (король-буржуазія) вилилося у конфлікт між королем і парламентом, який досяг свого апогею за часів правління Карла I Стюарта (1600-1649). На протязі довгого проміжку, 1629-1640 часу королем не скликався парламент. В 1640 році, внаслідок збройного повстання в Шотландії, король був змушений скликати парламент, який мав затвердити видатки корони на військові цілі. Однак парламент не дав згоди на введення нових податків. Більше того, було прийнято рішення, по якому король позбавлявся права розпуску парламенту. Цей період в історії Англії увійшов під назвою Довгий парламент, оскільки останній засідав до 1653р. З його діяльністю безпосередньо пов'язана англійська буржуазна революція. В цілому революція пройшла такі основні етапи:

- Конституційний етап (3 листопада 1640 р. – 22 серпня 1642 р.), під час якого парламент ліквідував важливі структурні елементи абсолютизму – Зіркову палату та Високу комісію, та прийняв Велику демонстрацію до короля. В цьому документі йшлося про необхідність зменшення впливу церкви на підданих королівства, обумовлювалися питання недоторканості особи та її майна, засуджувалася політика огорожування, підкреслювалася недопустимість свавільного збору податків тощо. Усі прийняті парламентом документи обмежували королівську владу і сприяли утвердженню конституційної монархії.
- Перша громадянська війна (1642 р. – 1646 р.), розпочалася після того, як конституційний конфлікт між короною та парламентом і населенням не вдалося вирішити мирним шляхом. На першому етапі війни перевага була на боці королівської армії, яка була краще організована. Однак, внаслідок реформи армії парламенту, проведеної генералом Кромвелем, була збільшена її боєздатність, і в 1645 році армія короля потерпіла поразку. Карл Стюарт виїхав до Шотландії, де був затриманий і виданий парламенту.

- Боротьба за утвердження демократичного змісту революції (1646-1649 рр.) Внаслідок першої громадянської війни все відчутніше почали спостерігатися розбіжності у поглядах між представниками різних політичних сил. Пресвітеріани вважали, що революція досягла своєї мети, встановивши фактично форму конституційної монархії. ІнDEPENDенти вимагали проведення більш радикальних реформ. Боротьба, яка розгорнулася між цими двома силами привела до другої громадянської війни, між армією (яка здебільшого складалася із інDEPENDентів) та королем і пресвітеріанським парламентом. Війна завершилася перемогою інDEPENDентської армії, яку підтримали левелери.
- Республіка (1649- 1653) Після закінчення другої громадянської війни, парламент оголосив Англію республікою і виніс рішення про страту короля. Палата лордів була розпущена, а Палата общин оголосила себе вищим органом державної влади. Виконавчим органом влади стала Державна рада, до компетенції якої належало протидія реставрації монархії, управління військом, встановлення нових податків, управління торгівлею, визначення зовнішньої політики.

З встановленням республіки серед новостворених органів влади поступово починає домінувати особиста влада генерала Кромвеля, який був керівником армії інDEPENDентів. Парламент, який не підтримав такий розвиток подій, в 1653 році був розпущений. В кінці 1653 році була введена конституція, яка фактично встановлювала диктатуру Кромвеля. Згідно з цією Конституцією вводилася нова посада лорда-протектора. Вища законодавча влада концентрувалася в руках парламенту і лорда-протектора. Встановлювалася однопалатна структура парламенту. Участь у виборах обмежувалася суттєвим майновим цензом. Вища виконавча влада належала лорду-протектору і Державній раді, яка мала складатися з не менш ніж 13, і не більш ніж з 21 члена. Призначення членів ради залежало від волі лорда-протектора.

В перервах між сесіями парламенту лорд-протектор командував збройними силами, здійснював дипломатичні відносини з іншими державами, призначав вищих посадових осіб.

Місцеве управління концентрувалося в руках військових командирів, які призначалися у визначену місцевість Кромвелем.

Конституція прямо оголошувала довічним лордом-протектором Кромвелю. Після її прийняття поступово перестає збиратися парламент, а державна рада перетворюється на формальний інструмент виконавчої влади, залежний від лорда-протектора.

Таким чином республіканська форма правління в Англії, з початку свого встановлення носили монархічний характер і була пов'язана з диктатом лорда-протектора, який спирався на війська.

Після смерті Кромвелю в 1658р., верховна влада деякий час була передана до рук його сина, але вже в 1659 році парламент оголосив себе установчими зборами і проголосив реставрацію монархії та повернення на престол Карла Другого Стюарта, сина страченого Карла Першого Стюарта.

6. Державний лад Англії Нового часу (17-19 ст.)

Реставрація Стюартів в Англії не означала повернення до старих абсолютистських порядків. В цей період в Англії сформувалися дві основні політичні партії – торі (консерватори, які являли собою прибічників посилення королівської влади) і вігі (ліберали, які представляли інтереси буржуазії і середнього дворянства). Боротьбою за домінування в парламенті між цими двома політичними силами позначився весь період, який історики класифікують як „новий час”.

Не дивлячись на наявність королівської влади в країні, на протязі кінця 17- другої половини 19 століття парламент був основною політичною силою в країні, який прийняв ряд важливих актів, що визначили конституційний лад Англії. Прийняття цих важливих документів було напряму пов'язано з домінуванням певної політичної партії в парламенті.

Так в 1679 році, в період, коли більшість в палаті общин належала вігам, було прийнято Хабеус корпус акт, документ, який до сьогодні має надзвичайно важливе значення у кримінальному судочинстві багатьох країн. Згідно з цим документом, будь-яка особа могла оскаржити свій арешт до суду, який зобов'язаний був розглянути мотиви арешту і вирішити про доцільність його подальшого застосування. Розглянувши це питання, суд міг винести три рішення: про звільнення особи, про звільнення особи під заставу, про продовження арешту.

В 1685 році до влади прийшов король Яків II, який почав проводити відверту анти буржуазну політику, направлену на повернення абсолютистських порядків. Його політика не дістала підтримки в жодній з двох основних політичних партій, які об'єдналися проти короля і скинули його з престолу. Парламентом був обраний новий король, штатгальтер Нідерландів Вільгельм Оранський. Ця подія увійшла в англійську історію під назвою „славна революція”. З цього часу в Англії остаточно закріпилася конституційна монархія. Вступивши на престол, новий король підтримав прийнятий парламентом Біль про права. В основі цього документу були положення, які мали на меті обмежити владу короля і посилити владу парламенту, особливо в питаннях законодавства. Зокрема було зазначено, що король не вправі без згоди парламенту зупиняти дію законів, встановлювати нові податки, збільшувати чи зменшувати кількість збройних сил тощо. Вибори до парламенту оголошувались вільними. В парламенті мала бути забезпечена свобода слова, дискусій, виступів. Заборонялося переслідування за виступи, виголошені в парламенті.

В 1701 році було прийнято Акт про устрій, в якому важливе місце займали питання про спадкування корони, а також було встановлено принцип контрасигнації актів короля з боку відповідального за певну галузь міністра та встановлювався принцип незмінності суддів, що мало забезпечити їх незалежність.

Структура вищих державних органів виглядала наступним чином. Король залишався главою держави. До його компетенції належало здійснення зовнішньої політики, оголошував війну і укладав мир, призначав і відкликав послів, був верховним головнокомандувачем збройними силами. Від його імені діяли парламент та Таємна рада. Він призначав і звільняв міністрів, міг достроково розпустити палату обшин, призначити нових членів до палати лордів. Однак реально, в силу звичаїв, що склалися, він не міг реально здійснювати жодну з перерахованих прерогатив.

Вищим органом законодавчої влади і найбільш впливовою політичною силою в Англії до середини 19 століття залишався парламент. Його структура залишалася двопалатною. До палати лордів входили особи, які займали місця або в силу спадкування, або за посадою, або за призначення короля.

Палата обшин формувалася на основі виборчого права і відігравала особливу роль: тут відбувалася співпраця між представниками буржуазії і аристократії. В середині цієї палати відбувалася перманентна боротьба між основними політичними силами - партіями торів і вігів. Склад палати визначався на основі існуючої виборчої системи, яка залишалась ще з феодальних часів. Так, великі промислові міста майже не мали представництва в парламенті, а невеликі містечка, ще з попередніх часів були наділені правом обирати депутатів. З часом склалося стійке протиріччя між представниками буржуазії, яка концентрувалася в основному у промислових містах та аристократами-землевласниками, які представляли провінцію, яке вилилося у боротьбу за виборчі реформи. В 19 столітті відбулося декілька виборчих реформ, внаслідок яких було перерозподілено мандати між промисловими центрами і провінцією, що відкрило прямий доступ представникам буржуазії до парламенту. Право обирати належало чоловікам, які досягли 21-річного віку, які відповідали певному майновому цензу.

На початку 20 століття була проведена реформа палати лордів, яка змінила її статус. Було встановлено, що будь-який акт, тричі прийнятий палатою обшин, не дивлячись на ставлення до нього, передавався на підпис

королеві. Фінансові законопроекти взагалі не вимагали згоди палати лордів. Таким чином палата лордів, залишаючись верхньою палатою парламенту, перестала бути впливовим політичним центром країни.

Кабінет міністрів, який був створений у 18 столітті, став фактичним органом виконавчої влади в країні, який виконував усі функції, які належали королеві. Цікавим є той факт, що діяльність Кабінету не регулювалася майже жодним правовим актом і базувалася виключно на звичаях. Поступово сформувалося правило, що король не є присутнім на засіданнях Кабінету, а також введено принцип невідповідальності монарха. Цей принцип, разом з обов'язковою контрасигнатурою, фактично вивів Кабінет із під влади короля. Перенос відповідальності з короля на членів Кабінету привів до підзвітності їх перед парламентом. Підзвітність виражалася у одноосібній, а з часом у солідарній відповідальності Кабінету перед парламентом. Фактична невідповідальність королеві спричинила утворення посади прем'єр-міністра, як керівника Кабінету.

Призначення членів Кабінету відбувалося королем. Але з часом склалося правило, що король призначає на посади тих осіб, яких підтримує парламентська більшість. Таким чином, починаючи з середини 19 століття, Кабінет стає концентрованим вираженням владної партії, що посилює його вплив і перетворило на основний орган державної влади Англії.

З кінця 19 століття також відбувається реформа органів місцевого управління, наслідком якої стало утворення в містах і графствах представницьких органів - рад, яким була передана уся адміністративна влада.

Судова влада також зазнала значних змін: усі вищі суди Англії були об'єднані у Верховний Суд, який складався з Високого суду і Апеляційного суду по цивільним справам.

7. Загальна характеристика державного ладу Англії в пер. пол. 20 ст.

Перша половина двадцятого століття характеризується економічними труднощами в Англії, які були безпосередньо пов'язані з участю останньої в

двох світових війнах. Не дивлячись на цей фактор, початок століття став визначальним з точки зору формування державно-політичної системи в країні. В цей період можна виділити такі основні особливості, які впливали на цей процес:

1. Сформувалася класична двопартійна система (до 1923 консерватори і ліберали, з 1923 – консерватори і лейбористи). Суть цієї системи полягала в тому, що у домінуванні під час виборів двох основних партій. Така система не виключає наявності інших політичних сил, однак, побудована таким чином, що завжди дві домінуючі партії будуть займати домінуючі позиції на виборах, періодично змінюючи одна одну. Особливістю цієї системи є також той факт, що обидві партії в принципі поділяють існуючий суспільно-державний лад в країні, і змінюючи одна одну під час виборів, не роблять кардинальних змін. Така система може вважатися одним з конституційних звичаїв держави.

2. На початку 20 століття було проведено ряд виборчих реформ, наслідком яких було введення загального виборчого права щодо осіб, яким виповнилося 21 років і які відповідали цензу осілості 6 місяців. Крім цього вперше було урівняно у виборчих правах чоловіків і жінок. Починаючи з 1969 року, віковий ценз виборчого права було зменшено до 18 років.

Розвиток державного ладу Великобританії в 20 столітті зводився до подальшого посилення виконавчої влади.

Главою держави в країні залишався король. За ним зберігалося право призначення і звільнення прем'єр-міністра і членів кабінету, надавати згоду на введення нових законів, скликати і розпустити парламент, надання титулу пера, а також ряд інших повноважень по управлінню державою. Однак, на практиці ці повноваження монархом фактично не здійснювалися і залишалися лише формально закріпленими за ним. Тим не менше, монарх був резервною силою, у випадку виникнення конституційного конфлікту між парламентом і урядом. Вважалося, що король не пов'язаний думкою своїх радників-міністрів, тому у випадку виникнення кризової ситуації може на власний розсуд або розпустити парламент, або відправити у відставку міністрів.

Парламент, залишаючись основним органом законодавчої влади, значно втратив свій вплив на здійснення державної політики. Одним з основних факторів, який викликав зменшення ролі парламенту, було введення інституту делегованого законодавства. Згідно з цим інститутом вважалося, що уряд може приймати акти у певних сферах, формально за дорученням парламенту, які направлені на „розвиток законодавства”. Надаючи урядові такі повноваження, парламент не тільки сприяв посиленню його виконавчої влади, але й передавав йому частину законодавчої влади.

В 1949 році було проведено реформу парламенту, яка перш за все торкнулася палати лордів. Згідно з цією реформою склад цієї палати змінився і виглядав наступним чином: меншість палати складала нащадки старої аристократії, майже половина – пери, які отримали титули в 20 ст., третина – директори великих компаній. Палата общин також намагалася обмежити владу верхньої палати, вводячи термін права вето на не фінансові закони до одного року. Однак ці спроби не зазнали вдачі. Палата лордів продовжувала залишатись доволі сильним елементом законодавчого процесу, який часто перешкоджав введенню в силу законів, прийнятих нижньою палатою.

Кабінет залишаючись вищим органом виконавчої влади остаточно закріпився як найбільш впливовий інститут в державі. До складу Кабінету входили прем'єр-міністр та міністри, які формально призначалися та звільнювалися королем. Однак на практиці, посада прем'єр-міністра обіймалася лідером партії парламентської більшості, а уряд формувався на коаліційному принципі. Посилення виконавчої влади в особі уряду супроводжувалось розширенням його структури. На початку 20 століття діяло біля ста міністерств і відомств в т.ч. було засновано ряд нових: землеробства і риболовства, праці, транспорту, пенсій, громадських робіт.

Судова влада. Найвищим судовим органом у країні була Палата Лордів, яка виступала в якості апеляційної інстанції в справах, рішення по яких винесли нижче стоячі суди, та першої інстанції по обвинуваченню перів. Вищим судовим органом залишався Верховний суд, який складався з трьох підрозділів:

високий суд (розглядав цивільні справи), суд корони (розглядав кримінальні справи), апеляційний суд (здійснював перегляд справ нижчих інстанцій). На містах правосуддя здійснювалось мировими суддями.

Місцеве управління. В згаданий період спостерігається тенденція по централізації країни і передачі ряду важливих компетенцій від органів самоврядування до органів державної виконавчої влади на місцях. Згідно з законом від 1972 року була встановлена двоступенева система адміністративно-територіального устрою, з поділом на графства і округи. В 1985 році були муніципалітети у великих промислових центрах. На рівні графств та окремих міст діяли ради, які здійснювали функції самоврядування. Усю повноту влади на місцях фактично концентрували призначені з центру чиновники.

Особливе значення в системі державної влади належало поліції, яка будувалася на основі місцевих формувань. В кожному графстві діяв постійний комітет, який складався з представників суду ради графства і призначав керівника поліції графства – констебля, який контролював постійного комітету набирив поліцейський персонал, визначав його структуру і здійснював управління поліцейськими силами. У містах міською радою призначався начальник поліції міста, який мав функції близькі до констебля. Загальне керівництво поліцією здійснює міністерство внутрішніх справ.